

Poohliadnutie za zrodom teórie práva na Slovensku a za jeho kľúčovým aktérom

„Práve tak, ako za statickým priečelím súhrnu právnych noriem jestvuje na prvý pohľad neviditeľný živý mechanizmus normotvorby cieľov, prostriedkov a projekcie výsledkov pôsobenia práva, v obsahu a forme právnych úkonov jestvuje nevyhnutnosť konania v súlade s platným právom (secundum et intra legem).“

„V súčasnosti nemáme ani všeobecnú teoretickú schému či model vzťahov medzi intenzitou akceptácie (nonakceptácie) a realizácie normy v relácii k modelovaniu fáz jej časovej pôsobnosti, a tým aj k účinnému (neúčinnému) regulačnému pôsobeniu.“

„Emocionálne prvky právneho vedomia nie sú a nemajú byť na okraji záujmu právnej teórie a najmä teórie právneho vedomia. ... Medzi najdôležitejšie právne city sa zaraďuje cit pre spravodlivosť, zodpovednosť a zákonnosť.“

„Právna regulácia sa nevyhnutne rozširuje a možno predpokladať, že sa zrýchľuje normotvorný cyklus, t. j. rýchlejšie sa budú opotrebovať právne normy v závislosti od dynamiky spoločenských vzťahov, ktoré norma upravuje. Tieto spoločenské vzťahy a ich právna forma sú v neprestajnom vývoji, a preto sa v právnej teórii i v praxi čoraz viac stretávame s otázkou všeobecnej i špeciálnej, no predovšetkým stálej (permanentnej adaptácie) na platné právo. ... Vymedzenie dvoch typov právnej adaptácie, t. j. internalizácie a konformity, v istom zmysle súvisí s účelovou (teleologickou) a zásadnou motiváciou v právnych vzťahoch.“

JOZEF PRUSÁK

Učebnice, systematické a systematizujúce diela v odbore právnej vedy evokujú presvedčenie o jej statickej podobe. Ponúkajú obraz vedy podobný fotografii – momentke: zastavujú plynutie času, ponúkajú analytickú, štrukturálnu podobu vedných disciplín. Ak obsahujú historický exkurz, potom v podobe aproximatívne sa blížiacej k 100 % akéhosi *epiteton ornans*. Tento statický náhľad na vednú disciplínu je významný. Je významný pedagogicky, didakticky, je významný i vedecky: núti budovať vedu použitím analytických princípov výstavby vedných odborov, t. j. ako bezrozporný, obsahovo konzistentný myšlienkový komplex, ktorý používa relatívne ustálený jazyk, relatívne ustálenú pojmovú štruktúru, sústavu vzťahov medzi rôznymi typmi pojmov, sústavu tvrdení, klasifikácií, nástroje vyplývania, dedukcie, indukcie atď. atď.

Vnímaním vedy v podobe fotografie – momentky sa však veda nenaplnuje vo svojej úplnosti. Jej rozsah možno pripodobniť úvahe návštevníka Múzea akadémie vo Florencii stojaceho pred Michelangelovou sochou Dávida. Socha zobrazuje Dávida zdanlivo pokojného, mierne rozkročeného a dívajúceho sa do strany. V skutočnosti ide o posledný moment, okamžik pred prudkým pohybom, náprahom a hodom z praku. Stačí len vnímať jeho napäté svaly, nabehnuté žily na krku a pažiach, kameň zovretý v dlani ľavej ruky, sústredený, akoby laserový pohľad – kam asi? Priblíženie sa k pochopeniu sochy – momentky predpokladá poznanie príbehu, deja pred i po momente stvárnenom umelcom. V opačnom prípade vidíme pred sebou len do určitej formy opracovaný kameň – mramor. Poznanie vyžaduje predpoznanie, predporozumenie.

Rovnako je to i s vedou všeobecne, a teda i s právnou vedou, ktorá je predmetom našej pozornosti. Pochopenie analytickej pojmovej štruktúry predpokladá priblíženie sa k pochopeniu jej intencií, účelov, kontextov jej utvárania. V opačnom prípade, najmä v situáciách *hard cases*, pri aplikácii pojmov a tvrdení na neobvyklé životné momenty strácame pevnú pôdu pod nohami.

Dospievame tým k téze nutného prepojenia historického a filozofického, dejín a pojmov. Pripomeňme na tomto mieste kľúčovú tézu Alasdaira MacIntyra, slávneho škótsko-amerického filozofa – komunitaristu: „Nemali by sa písať dve dejiny, jedny politického a morálneho správania a druhé politického a morálneho teoretizovania, pretože neboli ani dve minulosti, jedna naplnená len činmi a druhá len teóriami. Každé konanie je nositeľom a vyjadrením presvedčenia a pojmov zaťažených teóriou; každá teoretická úvaha a každý výraz nejakého presvedčenia je politickým a morálnym konaním (...), preto sú myšlienky na jednej strane obdarené vlastným, zdanlivo nezávislým životom a na strane druhej sa politické a spoločenské udalosti vykresľujú ako zvláštne bezmyšlienkovité.“¹ Ak obrátíme našu pozornosť na velikánov právnej vedy, Friedrich Carl von Savigny, nazývaný Kant právnej vedy, jej predmet vymedzuje prepojením historického a filozofického (v jeho ponímaní systematického) poznania: „Právna veda je historická a filozofická. Oba tieto princípy sú síce rozdielne, ale oba sú správne, a preto je nutné ich prepojiť. Celková povaha jurisprudencie spočí-

1 MACINTYRE, A. *After Virtue. A Study in Moral Theory*. London, 1981. Český preklad: *Ztráta ctnosti*. Praha 2004, s. 79.

va na tomto spojení.“² Úvodný text, ktorým Savigny otvára vydávanie ním redigovaného časopisu *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, v tejto súvislosti obsahuje kľúčovú tézu, podľa ktorej je nutné predstaviť si „každý vek ľudí (...) ako pokračovanie a rozvoj všetkých minulých čias. (...) Žiadny vek nevytvára svoj svet svojvoľne, ale robí tak v nerozlučnom spoločenstve s celou minulosťou. Potom musí každý vek niečo uznávať ako dané.“³ Právna história pre Savignyho predstavuje zdroj poznania súčasného práva, no nielen to. Ako konštatuje právny filozof a konštitucionalista Ernst-Wolfgang Böckenförde, v Savignyho historickom nazeraní na právo nemožno vidieť žiadnu teóriu právnych dejín v zmysle právnej vedy samotnej, ale právno-filozofickú teóriu odôvodnenia a vzniku práva.⁴ V tejto súvislosti Anton Friedrich Justus Thibaut, ďalšia z kľúčových postáv právnej vedy 19. storočia, poznamenáva: „Bez filozofie neexistuje žiadna naplnená história; bez histórie žiadne spoľahlivé použitie filozofie. (...) Právnik, ktorý sa usiluje o dosiahnutie dokonalosti, sa preto bude vždy usilovať vzájomne prepájať tak dôkladné historické znalosti, ako aj filozofické náhľady: pretože historická časť právnej vedy nebude nikdy oddelená od jej filozofickej časti ostrou hranicou. V každej z nich sú medzery, ktoré možno zaplniť len prostredníctvom tej

2 SAVIGNY, F.C. von *Juristische Methodenlehre nach dem Vorlesungsskriptum von J. Grimm von Wintersemester 1802/1803*. Hrsg. Gerhard WESENBERG, Stuttgart 1951, s. 16.

3 SAVIGNY, F.C. von *Über Den Zweck dieser Zeitschrift*. *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, Bd. 1, 1815, s. 3-4.

4 BÖCKENFÖRDE, E.-W. *Die Historische Rechtsschule und das Problem der Geschichtlichkeit des Rechts*. Opätovne publikované: BÖCKENFÖRDE, E.-W. *Staat, Gesellschaft, Freiheit*. Frankfurt am Main 1976, s. 10.

druhej.“⁵ K tejto Thibautom formulovanej téze sa výslovne hlási aj „prorok“ analytickej jurisprudencie John Austin.⁶

Čo bolo vyslovené všeobecne, platí i pre odbor teórie práva. Absolventom právnického štúdia sa právne disciplíny javia (aspoň tie základné – právne dejiny, teória práva a základné pozitívnoprávne odbory) staticky: akoby tu boli večne – nie je to však tak. Práve teória práva je historicky v porovnaní s inými odbormi právnej vedy, najmä odbormi súkromného práva, mladou disciplínou. Je disciplínou, ktorá sa v kontinentálnej Európe formuje až v závere 19. storočia, na Slovensku potom s mnohogeneračným oneskorením až v druhej polovici, presne, až v záverečnej tretine 20. storočia.

V roku 1874 publikoval Adolf Merkel, profesor trestného práva a právnej filozofie, článok vo viedenskom právnickom časopise *Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart* memorandum, v ktorom sformuloval program vytvorenia novej všeobecno-teoretickej právnej vedeckej disciplíny.⁷ Merkel považuje právnu filozofiu spätú s iusnaturalizmom historicky za „mŕtvu“, postuluje požiadavku odstrániť historický dualizmus medzi prirodzenoprávnou filozofiou a pozitívnoprávne orientovanými jednotlivými právnymi disciplínami a nahradiť už „mŕtvu“ filozofiu práva všeobecnou teóriou práva, ktorá by sa stala súčasťou právnej vedy. Vytyčuje úlohu chápať právo ako celok, ako jednotný

5 THIBAUT, A.F.J. *Versuche über einzelne Teile der Theorie des Rechts*. 1798. 2. Aufl., Erster Band, Jena 1817, s. 174.

6 AUSTIN, J. *The Province of Jurisprudence Determined*. 1832. Ed. RUMBLE, W.E., Cambridge, 1995, s. 344.

7 MERKEL, A. *Über das Verhältnis der Rechtsphilosophie zur „positiven“ Rechtswissenschaft und zum allgemeinen Teil derselben*. *Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart*, Erster Band, Wien 1874, s. 1-10, 402-421.

system; skúmať jeho vonkajšiu a vnútornú formu (prameňov práva a právnych noriem), analytické princípy právneho systému ako celku (bezrozpornosti, obsahovej konzistentnosti, úplnosti, stupňovitej výstavby), pojmový aparát všeobecný pre právo ako celok; zabezpečiť súladné používanie tohto pojmového aparátu v rôznych odboroch práva a poznávanie vzájomných obsahových väzieb medzi pojmi (nadradenosti a podradenosti, všeobecnosti a špeciality, iných typov súvzťažnosti, napr. výnimiek a pod.); v neposlednom rade Merkel stanovuje úlohu sformovať všeobecnú právnu metodológiu, t. j. všeobecnú teóriu interpretácie a aplikácie práva. Merkelom načrtnutá vízia všeobecnú teóriu práva formuje do podoby štrukturálnej (analytickej) a metodologickej teoretickej právnej disciplíny.

Podľa Andreasa Funkeho, profesora filozofie práva a všeobecnej štátovedy na univerzite v Erlangene, „za prvého skutočného nemeckého právneho teoretika treba považovať Ernesta Rudolfa Bierlinga (1841 – 1919)“.⁸ Bierling, profesor cirkevného a trestného práva na univerzite v Greifswalde, „ako jeden z prvých rozpracoval obsiahlu teóriu práva v modernom slova zmysle, ktorej sa dodnes nedostalo primeraného ocenenia“.⁹ Jeho modernosť spočíva vo formulovaní koncepcie, podľa ktorej teória práva nie je iba induktívnym, v pojmoch vyjadreným zovšeobecnením empirického, pozitívno-právneho súcna, ale vytvára „existenciu nezmeniteľ-

8 FUNKE, A. *Allgemeine Rechtslehre als juristische Strukturtheorie. Entwicklung und gegenwärtige Bedeutung der Rechtstheorie um 1900*. Tübingen 2004, s. 24.

9 BROCKMÖLLER, A. *Die Entstehung der Rechtstheorie im 19. Jahrhundert in Deutschland*. Baden-Baden 1997, s. 249.

ných, pre každé právo konštitutívnych formálnych prvkov“.¹⁰ Do rámca týchto všeobecne-teoretických „pojmov a zásad formálnej povahy“ Bierling zaraďuje pojem práva a ďalej veľmi detailne rozpracované teórie právnej normy a právnych vzťahov.

Samotný termín teória práva sa v odbornej právnickej literatúre začína objavovať na začiatku 19. storočia – jeho účelom je odlíšiť teoretickú analýzu práva od nárysu právnej praxe.¹¹ Tento trend možno pozorovať v procesnom práve,¹² v trestnom práve,¹³ ako aj v súkromnom práve.¹⁴ Anette Brockmüllerová, v súčasnosti sudkyňa Spolkového správneho súdu SRN a vedecká redaktorka prestížneho časopisu *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie/Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy/Archives de Philosophie du Droit et de Philosophie Sociale/Archivo de Filosofía Jurídica y Social*, v dizertácii venovanej vzniku právnej teórie v Nemecku v 19. storočí bližšie objasňuje intencie zavedenia nového označenia pre nové myšlienkové smerovanie v právnej vede – teória práva takto: „Obzvlášť v súvislosti s volaním po nemeckej vede súkromného práva sa od tridsiatych rokov (19. storočia – pozn. P. H.) často hovorí o všeobecnej

10 Tamže, s. 250.

11 ALEXY, R./DREIER, R. *The Concept of Jurisprudence*. Ratio Juris. Vol. 3. No. 1, March 1990, s. 8.

12 Pozri napr. BETHMANN-HOLLWEG, M.A. *Versuche über einzelne Theile der Theorie der Zivilprozesses*. Berlin, 1827; VON GROLMAN, K. *Theorie des gerichtlichen Verfahrens in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten*. 5. Aufl., Giessen 1826.

13 GRUBER, C.J. *Theorie und Praxis des gemeinen deutschen Criminalrechts im 19ten Jahrhundert*. Kiel 1838.

14 KIERULFF, J.F. *Theorie des gemeinen Civilrechts*. Erster Band. Altona 1839.

(všeobecnej) právnej náuke, právnej vede, resp. teórii práva. Tento jazykový úzus sa spočiatku vzťahuje na dichotómiu všeobecného a partikulárneho práva. Všeobecné, v Nemecku platné rímske právo, malo byť vystriedané všeobecným nemeckým súkromným právom. Ale práve platnosť rímskeho práva ako všeobecného práva viedla k otázke dôvodov tejto všeobecnosti... Od začiatku 19. storočia je s tým spätá... otázka zásadná, týkajúca sa „ducha“ práva, všeobecných prvkov onoho práva, ktoré sú pre odôvodnenie vedeckej povahy právnej vedy považované za bezpodmienečne nutné.“¹⁵

Ak začína byť odborná analýza všeobecného (t. j. rímskeho a kanonického) práva nazývaná teóriou práva a zároveň je historicko-právna škola tým smerovaním, ktoré sa zameriava na uvedené bádanie, možno porozumieť tomu, že mnoho právnych vedcov, počnúc Georgom Friedrichom Puchtom¹⁶ a končiac novokantovsky zameraným právnym filozofom Rudolfom Stammlerom,¹⁷ používa termín teória práva na označenie historicko-právnej školy. Intencia, ktorá viedla k používaniu nového termínu, však neobmedzila predmet jeho využitia. Tak Friedrich Carl von Savigny používa termín teória práva vo význame právnej vedy.¹⁸

Heinrich Robert Stöckhardt (1802 – 1848), nemecký právnik, profesor encyklopédie práva a rímskeho práva univer-

15 BROCKMÖLLER, A. *Die Entstehung der Rechtstheorie im 19. Jahrhundert in Deutschland*. Baden-Baden 1997, s. 28.

16 PUCHTA, G.F. *Kritik von Georg Beseler's Volksrecht und Juristenrecht*. Berlin 1844, s. 4.

17 STAMMLER, R. *Über die Methode der geschichtlichen Rechtstheorie*. Halle 1888, s. 4.

18 SAVIGNY, F.C. von *System des heutigen Römischen Rechts*. Erster Band. Berlin 1840, s. XXII.